

Köváry László: *Tájékepek utazási rajzokban*. Válogatta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Bálint József. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1984. 263 l.

Arany és Petőfi kortársaként született Köváry László 1819-ben Tordán. A kolozsvári Unitárius Kollégium diákja, Berde Aron, Jakab Elek, Kriza János és Szentiváni Mihály társaságában ismerkedett meg a reformkor eszméivel, s lett a Remény munkatársa. Jogász létére helyismereti írásaival és *Erdélyország statisztikájának összeállításával* teszi nevét ismertté már a forradalom előtt. Részt vesz a forradalomban, Kossuth „tábori történeti jegyző”-vé nevezi ki. A fegyverletétel után rá is a bűdosás éveit várnak, majd vizsgálati fogság. S bár kegyelmet kap, sokáig megbízhatatlannak tartják, figyelik. E változatos ifjúság után 1854-ben beházasodva egy kolozsvári patricius családba csak a tudománynak, írásnak élhetne. Nyugtalan természete azonban lapalapításra, politikai küzdelmekre, biztosítási ügynökösködéssre, városrendezésre és -szépítésre ösztönzi, miközben állandóan ír, mindig arról, ami az olvasóközönséget leginkább izgatja, amire a szellemi és társadalmi haladáshoz fel kell figyelni. Több mint negyven önálló munkája s rengeteg cikke így egyetlen tudományágban sem hozza meg számára a teljes elismerést. Az akadémiai levelező tagság és a kolozsvári egyetem díszdoktori címe csak részben honorálhatta az 1907-ben bekövetkezett haláláig hatvannyolc éven át kifejtett sokoldalú irodalmi munkásságát.

A Bálint József gondozta Téka-kötet Köváry honismereti írásaiból nyújt válogatást. Harminchét „tájékepe”, illetve ide illeszthető szövegrészlete, valamint a szépköltő bizottmányok felállítását sürgető cikk nagyrészt a reformkor eszmevilágát, megfigyelései szempontjait tükrözi. Keletkezésük ideje is 1837—1854 közé tehető. Ekkoriban az utazás és útleírás divat illetve sajátos irodalmi műfaj volt. Célja nemcsak a megismerés és megismertetés, a tárgyi és szellemi értékek tudatosítása, hanem az időszerű gazdasági és társadalmi kérdések felvetése, boncolgatása, a haladásra ösztönzés.

Miközben a Szilágyságból kiindulva a Székelyföldre kanyarodunk megismerve ennek fürdőit, bányáit, természeti nevezetességeit, majd az Aranyos vidékét és a Nyugati hegységet látogatjuk meg, hogy végül a Mezőségen át Fejérvár, Sarmisegutusa, Ilunyadvára és Szamosújvár múlt században álló falaihoz érkezzünk, e kissé csapongó utazás során, minduntalan visszatérnek azok a vezéreszmék, amelyek túlmutatnak az egyszerű ténymegállapításokon. A Szilágyságban a nép műveletlenségére panaszkodik, a tanítók hiányát, alacsony fizetését és a földesurak nemtörődomségét okolja. Marosvásárhelyen a maradi céhrendszerben a korszerű ipari fejlődés akadályát látja. A modern „műipar” három ágát, a földészetet, kézművészetet és a kereskedést a nemzeti haladás letéteményeseként tárgyalja, melyekhez szellemi téren a művészet járul felemelő erőként. Ugyancsak emlékeztet az a kép, melyet a székely fővárosban magányosan élő öreg Bolyairól fest, s meglátása, hogy csak haláluk után ismerjük fel és becsüljük nagyjainkat. A vásárhelyi és a gyulafehérvári könyvtár egy kolozsvári tudományos intézmény hiányát juttatja eszébe miert is a Múzeum Egylet megalapítását sürgeti.

Nem kevésbé tanulságos elmefuttatása az erdélyi gyógyvizekről és fürdőkről. Közülük Korondnak, Borszéknek és Előpatáknak szentel egy-egy írást. Svájci és angolai példákat idézve keresi a fejlődés lehetőségeit. Különösen színes képet fest Előpaták fürdőéletéről, az ott pihenő román bojárcsaládokról, s pontokba szedi saját fejlesztési javaslatait. Az már egészen bizarr ötletnek tűnik, hogy Homoródalmás mozgalmas vásárnapjait a távoli Albion ünnepi csendjével állítsa ellentétbe, s kisdédóvó intézet felállítását ajánlja a dolgozó szülők gyermekei számára. A csíkszentdomokosi bánya meg éppen Perut juttatja Köváry eszébe. A bányában dolgoztatott gyermekek sorsa készíti arra a felszólításra, hogy a tulajdonos „állítson egy

iskolát számokra, melyben napjában rendes munkájok mellett bár két órát tanulhassanak". Felfigyel a gyergyói tervszerűtlen erdőirtás veszélyeire is, s megőrökíti a Maroson folyó tutajozást. Az úthálózat javításának gondja és a jobb közlekedés megszervezése többször visszatérő gondolat az egyes írásokban.

Tudományszeretét mi sem tükrözi jobban, mint az, hogy már az 1850-es évek közepén arról elmélkedik, lesz-e követője, tanítványa a fiatalabb nemzedékből, ki folytassa és kiegészítse hézagos munkáit a „hombúvárlat terén”. S ha arra gondoltunk, hogy Szilágyi Sándor, Nagy Iván és Ipolyi Arnold vallotta őt mestereinek, s a nyomdokain indult Márki Sándor majd a fiatal Kelemen Lajos, akkor meggyőződhetünk róla, hogy bár nem volt katedrája, munkássága már életében folytatókra talált, továbbkutatásra ösztönzött.

Unitárius lévén Kőváry különös érdeklődéssel fordult felekezete kiemelkedő képviselői felé. Allandó munkatársa volt a Keresztény Magvetőnek és az Unitárius Közlönynek. Számos dolgozatát itt tette közzé. Szentiváni Mihály, Péchy Simon kancellár és az erdélyi szombatosok, Dávid Ferenc, Kovácsi Antal, Lázár István püspök, János Zsigmond fejedelem — néhány terjedelmesebb tanulmányának címszereplője. A száz évet élt Brassai Sámuel pályafutása és munkái (1797—1897) az első tudományos méltatása nagy polihisztorunknak, záró mondata immár szállóigévé vált: „Tíz nyelvet tudott, tíz tudományágat művelt, tíz évtizedet élt.” A századforduló, a nagy számbavételek ideje Kőváryt is összefoglaló munkák elkészítésére sarkallta. *Szellemünk képviselői a [múlt] században* című nyolcrészes tanulmányát utóbb *A magyar unitáriusok története a XVIII. és XIX. században* (Kolozsvár, 1899.) címmel tette közzé. Alcime, *Az unitárius vallást megmentő családok* egyben utal arra, hogy családtörténeti és életrajzi összefoglalók sorozatából szándékozik kialakítani az összképet. Hasonló fogantatású cikksorozata a *Püspökeink a [múlt] században* (Unitárius Közlöny, 1899). A Keresztény Magvetőben közölt történetbölcséleti és etikai értekezéseit, a „székelykeresztúri tanoda” továbbfejlesztéséről írt nyílt levelet mellőzve még arra kell utalnunk, hogy e folyóirat hasábjain jelent meg 1908-ban a Kőváry munkásságát méltató első terjedelmes tanulmány Kozma Ferenc tollából.

A jelen kötet legfőbb értékét nem annyira az írások szemelvényes közlésében látjuk, mint inkább Bálint József félszáz oldalas igen módszeresen megírt bevezető tanulmányában, mely több évtizedes mulasztást pótolva visszahozza Kőváryt köz tudatunkba, s teljes pályaképet nyújt. A részletes életrajz után nem csak mint honismereti írot tárgyalja, hanem kitér statisztikai, közgazdasági, biográfusi, genealógiai, néprajzi, művelődés-, irodalom-, színház-, jog- és vallástörténeti munkásságára, nem feledkezve meg a tankönyvíróról és lapszerkesztőről sem. Ő történelmifilozófusnak vallotta magát, az utókor pedig a „történetíró” megjelölést vésette sírkövére. A polihisztor Brassai Sámuel szintén polihisztorságra törekvő tanítványa, életrajzírója tudománytörténetünk és a múlt századi Erdély olyan jellegzetes egyénisége, akinek életpályáját monografikusan is érdemes feldolgozni.

Gaal György

Vita Zsigmond: *Művelődés és népszolgálat*. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1983. 316 l.

Harmincegy tanulmányból álló kötetet vehet kezébe az olvasó Vita Zsigmond tollából. Könyvében egy jelentős szellemi gócpont, a Bethlen Gábor alapította kollégium eszmei arculata és Nagyenyed művelődéstörténetének hétköznapi tárulnak elénk. De mint ahogy a Bethlen Kollégium mai épülete — ahol Vita Zsigmond tanár és kutatóként egy életet leélt — sem zárt négyszög, hanem nyitott a külvilág felé, úgy szerzőnk innen tekint ki a szellemi világ értékeire. A könyvből megismerhetjük a kollégiumalapítás történetének egyes részleteit, koronkénti szellemi arculatát, Bod Péter, Pápai Páriz Ferenc, Hermányi Diénes József, hidvégi Mikó Imre, Arany János, Berde Mária, Dimitrie Gusti és sok más jeles ember tevékenységének egyes részleteit. A kötetben helyet kapnak nagy európai szellemi irányzatok hatását

vizsgáló írások, orvosokról és gyógyszerészekről szóló tanulmányok, képzőművészeket és szociológusokat bemutató, néhol az esszé felé hajló eszmetörténeti írások.

A művelődéstörténeti érték feltárása mellett a Keresztény Magvető olvasóinak figyelmét felhívjuk arra a sok unitárius vonatkozású adatra, melyek Vita Zsigmond tanulmányaiban előfordulnak. A továbbiakban ezek közül emelünk ki néhányat.

Már Jókai novellájából ismerhetjük, hogy a *Nagyenyedi két fűzfa* idejében a Bethlen Kollégium diákjai és tanárai az unitárius Torockóra menekültek. Ennek a romantikus történetnek a valóságmagját boncolgatja Vita Zsigmond egyik írásában és részleteket közöl az enyediak és a torockóiak közötti kapcsolatáról. Olvashatunk a küküllődombói unitárius eklézsia mesteri (tanítói) lakásának leírásáról, ahol akkoriban a 18. század derekán a dolgozószobát múzeumnak nevezték. Megtudjuk, hogy Bod Péter Magyariben református, katolikus és unitárius teológiai munkákat egyaránt gyűjtött. Könyvtárában megvolt Dávid Ferenc egy munkája is, hogy tájékozódjék az egymással összecsapó vélemények világában.

Az erdélyi ifjúsági olvasótársaságok a reformkorban című tanulmányból értesülünk az ismertebb kolozsvári unitárius olvasótársaságról és a kevésbé ismert 1837-ben alakult székelykeresztúri unitárius ifjúsági olvasótársaságról. E társaság fő célja: „...könyvek, folyóiratok szerzése, olvasása, fordításbeli gyakorlatok, versek, értekezések dolgozása.” Az ifjúság vezetője, Péterfi Sándor senior kezdeményezte a társaság megalakulását. Ötvenen kötelezték el magukat a szabályok megtartására és odáig fejlődtek, hogy *Tavaszi Bimbók* címen 1838. március 11-én kéziratot lapot is indítottak.

Egy másik reformkori olvasóegyletekről szóló írásból arról tudósít, a Brassai szerkesztette Vasárnapi Újság nyomán, hogy 1838-ban Tordátfalván és Alsósiménfalván is megalakultak az ifjúság művelődési egyletei. Tordátfalván negyven részvényes állott össze és céljuk nemcsak az olvasás és tanulás volt, hanem egymás gazdasági megsegítése is. Amikor Erdélyben még nem volt központi gazdasági egylet, a székely ifjúság a maga olvasóegyletében tagjai között a tervszerű gazdálkodás gondolatát népszerűsítette és megteremtette az állatbiztosítást. Hasonló ifjúsági egylet alakult Medeséren is. A környék minden ilyen egylete céljának tekintette a falusi életben szükséges ismeretek terjesztését, a törvények „néminemű” ismertetését, „a gazdasági csinos jó ízlés” elérését. Ugy szintén ifjúsági egylet alakult Küküllődombón. Amint Vita Zsigmond írja, ezek az egyletek ott alakultak, ahol a Brassai Sámuel, Böllöni Farkas Sándor, Kriza János és Szentiványi Mihály által elindított tanítók működtek. Az egyletek kapcsán megemlítjük, hogy Hidelvén a népiskola mellett ebben az időben egy „nemkáromkodó egylet” is létesült!

Reformkori alapítású volt a *Kolozsvári Nevelői Kör* is. Ez a rövid életű 1846-ban indult első erdélyi nevelési egyesület tagjai közt tartotta számon Berde Áront, Kovácsi Antalt, Kriza Jánost, Aranyosrákosi Székely Mózes és Brassai Sámuel. A Nevelői Kör jóideig Brassai lakásán, a régi unitárius püspöki lakáson gyűlt össze, melyhez tartozott akkoriban a konzisztorium ülésterme is. Céljuk: „az ember- és polgárképzés az életre magára és megélhetésre előkészítés” volt. Igyekeztek elérni, hogy a régi, egyoldalú, latin nyelvű, grammatizáló iskola elavult módszerét lerázzák a tanrendről.

A kötetben Vita Zsigmond egy külön írásban foglalkozik Körösfői Kriesch Aladár tevékenységével és rámutat a vallásszabadságot 1568-ban kimondó tordai országgyűlésről festett kép jelentőségére. A kép a Tövis melletti Diódon készült. A művet és az alkotót így jellemzi Vita Zsigmond: „A művész Dávid Ferenc alakját állította képe középpontjába, olyan hitvallót, akinek bátor fellépése, határozott meggyőződése egy tiszta, nagy eszme szolgálatában áll, ezért felkavarja egész környezetét és a feléje forduló rendek körében megdöbbenést, lelkesedést kelt... A Dávid Ferenc alakjában megtestesülő gondolat a kép alkotójának tiszta emberségéről és demokratikus eszmevilágáról vall, hiszen műve az erdélyi társadalmi küzdelmek egy felemelő mozzanatát örökíti meg.”

Gyűjteményes kötetével Vita Zsigmond és a Kriterion könyvkiadó jó szolgálatot tett művelődéstörténetünk ismertetése érdekében. A Kolozsvári Írók Társasága 1983. évi díjával tüntették ki a kötetet.

Mikó Lőrinc



INTREPRINDEREA POLIGRAFICA CLUJ
Municipiul Cluj-Napoca, Cd. nr. 148 /1985

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN CHRISTIAN SOWER

Revista
Bisericii Unitariene
din R. S. România

Journal of the
Unitarian Church
in R. S. România

XC • CLUJ-NAPOCA • 1984/3

CUPRINSUL • CONTENTS

Patru decenii de viață nouă • Four Decades of our Renewed Life.	121
Sărbătorim aniversarea • Welcoming the Anniversary	122

STUDII • STUDIES

Dr. János Erdő: Religia și slujirea omului • Religion and the Service of Man	126
Declarația Congresului • Congress Declaration	134
Dr. Zoltán Gálfy: Aniversarea a 500 de ani de la nașterea lui Ulrich Zwingli • The 500th Anniversary of Ulrich Zwingli's Birth	138
Ferenc Szász: Considerații privind interpretarea morții în predici unitariene din secolul al 19-lea și al 20-lea • Considerations Concerning the Inter- pretation of Death in Unitarian Sermons of the 19th and 20th Centuries	144
Dr. Árpád Szabó: Al 25-lea Congres IARF • The 25th Congress of IARF	155

LUCRĂRI OMILETICE • SERMONS

Imre Gellérd: Crediința • The Faith	162
Trăim intru Dumnezeu • We Live in God	163
Autocunoaștere • The Knowledge of Oneself	164
Răbdare (1) • Patience (1)	165
Răbdare (2) • Patience (2)	167
Cina cea mare (1) • The Great Supper (1)	168
Cina cea mare (2) • The Great Supper (2)	169
Comunitatea creștină (1) • The Christian Community (1)	170
Comunitatea creștină (2) • The Christian Community (2)	171
Károly Kiss: Porunca prezentului: viață slujitoare • The Order of Today: the Sorving Life	173
Elek Rezi: Iubirea evangheliei • The Love of the Gospel	175

VIATA BISERICESCA ȘI ȘTIRI • CHURCH LIFE — NEWS	177
---	-----

RECENZII • BOOK REVIEWS	181
-----------------------------------	-----

Colectivul de redacție • Editors

Președintele și redactor responsabil: Dr. Lajos Kovács episcop, membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó, Dezső Szabó (redactori), György András și Lőrinc Mikó.

Redacție • Editorial Office

3400-Cluj-Napoca, B-dul Lenin nr. 9. R. S. România, Tel: 15 271

